

Ада Чачко

Бібліотечна професіологія в системі багатоступеневої фахової освіти та її стандартизації

Розробка бібліотечної професіології як навчальної дисципліни є самостійною складною проблемою. Коли в часі і за змістом таке завдання збіглося зі створенням концепції вищої бібліотечної освіти для України, участь професіології виявилася природною і корисною. Автор розповідає про особливе місце бібліотечної професіології серед діючих навчальних дисциплін, що полягає в її узагальнюючому профорієнтаційному змісті. У статті розглядається перша і друга фаза профорієнтації (подано тематику програми навчальної дисципліни «Бібліотечна професіологія», за якою цей курс викладається автором з 1994 р.). Аналізується професіологічний підхід до багаторівневої фахової освіти та її стандартизація. Наголошується, що нині плани й програми майже узгоджені, розроблені методичні матеріали, продовжується робота над новими посібниками. У плані - видання підручників, словників, довідників, покажчиків. Створення «Української бібліотечної енциклопедії» необхідне як наукове підґрунтя для першого стандарту бібліотечної освіти в нашій державі.

На час створення програми й курсу бібліотечної професіології для факультету бібліотечно-інформаційних систем Київського державного інституту культури [30] існували спроби викладання її в Москві А.І.Каптеревим [6] та в Челябінську Т.Д.Рубановою [20], учнями Ю.М.Столярова. Це були спецкурси (обсягом 18 - 28 годин), автори яких впроваджували в навчальний процес висновки своїх дисертацій. А.Каптерев основну увагу приділяв необхідності чіткішого визначення змісту сучасної бібліотечної діяльності, напрямів її диверсифікації; Т.Рубанова акцентувала на історії, теорії об'єднання бібліотекарів у демократичному розвитку фаху. Спецкурс С.Шалімової (КДІК) спрямовано на опрацювання тем «Підвищення кваліфікації кадрів» і «Управління трудовим колективом» нормативного курсу «Організація та управління бібліотечною справою».

Найближче до змісту аналізованої дисципліни підходили у викладанні курсу «Обслуговування читачів», де ще професор В.Пілецький розглядав спілкування між бібліотекарем та читачем як процес психологічний і технологічний, тобто дійсно фаховий.

Бібліотечна професіологія в сучасному вигляді активно формується з середини 70-х років. У кінці 80-х вона мала значний інформаційний набуток: дисертації, монографії, збірники наукових праць та окремі монографічні наукові статті, матеріали тематичних конференцій, аналітичні огляди, бібліографічні покажчики. Посилання на ці роботи, згідно зі вченням про зміну парадигм, засвідчили сприйняття фахівцями бібліотечної професіології та визнання її як бібліотекознавчої самостійної науки. Це полегшувало авторську розробку, яка ґрунтується на власній концепції та апробованих публікаціях [2, 24-30].

Утім, з 1994 р. здійснювалося і спеціальне дослідження місця бібліотечної професіології, її меж та змісту в структурі фахової підготовки сучасного бібліотекаря. Воно включало: вивчення системи навчальних планів, програм і змісту тих дисциплін, які споріднені або стикаються тематично зі змістом і завданнями бібліотечної професіології; відбір концепцій, визначень, висновків та інших елементів теорії бібліотечної професіології, а також її методичних рекомендацій щодо професіографування, моделювання, соціального портретування, тематичну структуру лекційного курсу, визначення змісту й методики проведення практичних і лабораторних занять, тем і питань семінарів, проблем курсових та дипломних робіт, системи перевірки знань за допомогою тестування і з використанням системи заліково-екзаменаційної документації.

Особливість бібліотечної професіології серед діючих навчальних дисциплін визначається її узагальнюючим профорієнтаційним змістом, що реалізується спочатку щодо обраної студентом професії в цілому, а потім щодо вибору певної спеціальності, роду занять, робочого місця у бібліотечній професії. Перша фаза профорієнтації має сприяти свідомому опануванню знаннями, уміннями, навичками, зумовленими вимогами майбутньої діяльності як цілісності, давати уявлення про специфіку професійної придатності до цієї діяльності як багатоаспектної, налаштовувати студентів на завдання не лише навчання, а й професійного самовиховання. Друга фаза профорієнтації пов'язана із завданням адаптації в реальних умовах бібліотеки, при виконанні конкретних технологічних процесів і завдань, коли великого значення набувають засоби освоєння певних традицій нового колективу та установи, не втрачаючи власних поглядів на професію. Міжособистісній адаптації допомагають, зокрема,

рекомендовані психологією методики запобігання конфліктам, пошуку ефективних шляхів співробітництва і компромісів, які використовуються у професіологічних тренінгах [12, 13, 22].

Наслідком дослідження є система тематичних планів для різних за рівнем підготовки студентів: початкова бібліотечна освіта (старші класи школи та її модифікацій), середня фахова освіта (коледж або схожі заклади), бакалавр (бібліотечна школа в межах університету), спеціаліст (університет), магістр (на базі вищої освіти). Для наочності наводимо один із діючих нині варіантів (спеціаліст - чотири роки навчання на бібліотечному факультеті інституту культури).

Тематичний план навчальної дисципліни «Бібліотечна професіологія»

Тема 1. Бібліотечна професіологія як наука і навчальна дисципліна.

Тема 2. Витоки та становлення бібліотечної діяльності.

Тема 3. Початки і сучасний стан професіології.

Тема 4. Бібліотечна професія як система і структура.

Тема 5. Професійні вимоги та відповідність їм фахівців.

Тема 6. Бібліотекарі як соціально-професійна група.

Тема 7. Образ світу бібліотекаря.

Тема 8. Науково-методичне забезпечення прикладної професіології.

Тема 9. Перспективна проблематика досліджень з бібліотечної професіології.

Особливості діяльності викладаються аналітико-порівняльним методом, оскільки діючий принцип формування груп за типами бібліотек реально не збігається з практикою працевлаштування. Бібліотечна професіологія виконує функцію «Клей для системи», постійно враховує понадмету цілісної діяльності та її наскрізних технологій і таким чином доповнює галузеве, типологічне, функціональне профілювання, фрагментарність якого компенсується узагальненим поглядом на професійну діяльність. У 1995-1996 н. р. бібліотечна професіологія пройшла апробацію на денному й заочному відділеннях факультету бібліотечно-інформаційних систем, на першому та третьому курсах (у різних варіантах) одночасно. На третьому курсі стаціонару в цьому широкому експерименті брали участь такі групи: «масові бібліотеки», «дитячі бібліотеки», «спеціальні бібліотеки», «технічні бібліотеки», «гуманітарні науки», «природничо-технічні науки», «документно-інформаційні системи», «книгознавець-бібліограф», а також студенти з середньою фаховою освітою, зібрані на базі випускників Ужгородського училища. Так нова дисципліна реально ввійшла у навчальний процес як нормативна. Вона одночасно широко розкрила великій кількості студентів свій світоглядний і соціально-психологічний потенціал, методи технологічного аналізу та культурно-інформаційної інтерпретації його наслідків.

Нами створені перші в Україні, а також у межах СНД підручник і навчальний посібник з бібліотечної професіології для самопідготовки студентів, магістрів і викладачів. У підручник, поряд з матеріалами діючої програми, включені також і необхідні для поглибленого вивчення дисципліни, зокрема при підготовці до

магістерських, кандидатських іспитів [21-24]. Спостерігається формування дослідницького інтересу до проблем професіології: захищено чотири дипломні роботи, обрано для дисертаційних робіт актуальні теми, проблемні семінари готують виступи на звітні наукові конференції студентів і аспірантів, стають традиційними наукові читання з професіології [13, 28].

Професіологічний підхід до багаторівневої фахової освіти та її стандартизації

Розробка, здійснена у вузівській ситуації, виявила, що професіологія має не лише орієнтаційний, а й прогностичний потенціал. Побудована на аналізі праці, професійного світогляду, особливостей комунікативної діяльності, професійних вимог і можливостей, вона здатна до ґрунтовніших узагальнень та прогнозів. Зокрема - розробки комплексу стандартів бібліотечної освіти для України. Актуальність цього завдання очевидна, існують і можливості його вирішення на базі реальної моделі спеціаліста, тобто системі навчальних планів, програм, посібників, які в систематизованому, послідовному і завжди умовно завершеному вигляді характеризують сучасну відповідь на питання «яким має бути спеціаліст». У даний час плани й програми певним чином узгоджені, розроблені й методичні матеріали, повільно, але створюються нові посібники, планується видання підручників, словників, довідників, покажчиків. Великого значення набуває створення «Української бібліотечної енциклопедії». Це є підґрунтям розробки першого стандарту бібліотечної освіти в Україні, наближеного до міжнародних орієнтирів.

Підготовка відповідного стандарту важлива не лише як символ можливої конвертації дипломів, а й як еталон, норма якості, з досягненням якого в стратегії навчання відкриється ширша можливість творчості, тактики кожного факультету, кафедри, викладача. Концептуальний підхід передбачає, що стандарту, який відповідає міжнародним умовам, на даному етапі може бути досягнуто за певними нормативами перехідного періоду: від існуючого рівня підготовки та кваліфікації - до міжнародного. Аналіз сучасної кадрової ситуації в бібліотечних системах України, вивчення міжнародних вимог, норм, стандартів змісту та форм організації бібліотечної освіти; порівняльний аналіз існуючого досвіду багатоступеневої освіти - російського, європейського і американського варіантів; створення проекту відповідного стандарту й нормативів для України перехідного періоду, їх експертиза та обговорення, підготовка робочого варіанта для затвердження. Такий поетапний план.

Зміст освіти не є абстракцією, а відповіддю на актуалізовані суспільством виклики часу. Тому найсерйознішому аналізу піддано розділ, що стосується багатоступеневої освіти. Критерії і зміст підготовки бакалавра, магістра; бібліотекарського та технічного, допоміжного персоналу; керівників і вчених бібліотекарів, - усе це має поєднуватися в систему, що враховує міру складності й відповідальності. Ці показники визнано як доцільні для встановлення логічного зв'язку між кваліфікацією, посадою і оплатою праці. Наступність має бути саме такою: з підвищенням кваліфікації фахівцю пропонується посада, що вимагає більшої відпо-

відальності, робота складніша, ніж попередня, як наслідок указаних змін - від підвищення кваліфікації до зростання посадової відповідальності, - збільшується оплата праці.

Введення магістратури на базі вищої бібліотечної освіти вирішує, поряд з іншими, ще й гостру проблему осучаснення кваліфікації дипломованих робітників. Наводимо одну зі схем бачення автора.

Учений ступінь - магістр бібліотекознавства.

Кваліфікація - маркетолог-консультант бібліотечно-інформаційної сфери.

Теорія: 1. Теорія бібліотеки.

2. Теорія інформаційних потреб.
3. Теорія культурних потреб.
4. Бібліотечна професіологія.
5. Бібліотечна соціологія.
6. Бібліотечна психологія.
7. Науковий метод і дослідження бібліотеки.

Методика: 1. Методика маркетингового підходу до бібліотеки.

2. Методика маркетингового аналізу сфери бібліотечно-інформаційних послуг.
3. Методика некомерційного, соціально-орієнтованого маркетингу послуг.
4. Методика комерційного, бізнесового маркетингу послуг.
5. Методика бібліотечної реклами.
6. Методика бібліотечного дизайну.
7. Методика сучасних зв'язків з громадськістю (паблік релейшинз).

Технологія: 1. Системний аналіз наскрізних бібліотечних процесів: традиційний та комп'ютерний варіанти.

2. Індустрія інформації: комп'юнікаційна

техніка, нетрадиційні носії, новітні технології, транснаціональні мережі.

3. «Фактор користувача» у технології, інтерактивний режим пошуку даних.

4. Технологія сучасної організації інформації та документів.

5. Технологія забезпечення вільного доступу до інформації та її джерел.

Практикуми: 1. Тренінг професійного спілкування.

2. Тренінг професійного етикету.
3. Комп'ютерний практикум.
4. Практикум режисури масових заходів.
5. Практикум професіологічного дослідження.
6. Практикум маркетингового дослідження.
7. Практикум «паблік релейшинз».

За міжнародними зразками, підготовка магістра базується головним чином на дослідницькій діяльності. Кількість дисциплін для викладання обмежується лише необхідними. Тому наведена схема узагальнена. На базі кафедри бібліотекознавства КДІК, зважаючи на її науковий потенціал, планується вже в 1997/98 н. р. підготовка ще двох кваліфікацій магістерського рівня: менеджер-організатор бібліотечно-інформаційної сфери та соціальний психолог-дослідник і викладач бібліотечно-інформаційних дисциплін.

Для психологічної лабораторії факультету вже замовлено все необхідне. Об'єднання соціологів та психологів бібліотечної справи, що узагальнило у збірнику свої попередні наукові читання [13, 28], готує тематику професійних і психологічних тренінгів, а також зустріч у травні 1997 р. в Центральній освітянській бібліотеці.

1. Библиографы как социально-профессиональная группа: Сб. науч. докл.: В 2 ч. - К., 1989 / Наук. ред - доп. А.С.Чачко.
2. Библиотекари как социально-профессиональная группа: Науч.-аналит. обзор: В 2 ч. - К., 1989. - Ч.1. - 48 с., 42-48 с. / Укл. А.С.Чачко.
3. Библиотечная профессиология: проблемы становления и развития: Сб. науч. ст. - СПб., 1991. - 178 с.
4. Кадры научных библиотек: Библиогр. указ. - 1970-1978 гг. - К., 1979. - 92 с. / ЦНБ АН УССР.
5. Кадры научных библиотек: Библиогр. указ. [Вып.3 - 1984-1989 гг.] - К., 1989. - 48 с. / Ин-т философии: ОНИОН.
6. Каптерева А.И. Библиотечная профессиология: проблемы и перспективы: Метод. разработка по спецкурсу. - М., 1990. - 19 с.
7. Каптерева А.И. Информационный анализ профессионального пространства. - М., 1992. - 142 с.
8. Каптерева А.И. Теоретические проблемы профессионализации в библиотечной деятельности. - М., 1993. - 130 с.
9. Кодак Н.Ф., Сиволоб Ю.В., Чачко А.С. Бытие книги. -К.: Лыбидь, 1991. - 178 с.
10. Рубанова Т.Д. Библиотечная профессиология: Программа спецкурса и метод. указания. - Челябинск, 1991. - 18 с.
11. Симонова Е.Г. Предварительные итоги изучения документального массива по проблемам подготовки библиотечных кадров высшей квалификации (1946-1983) // Высш. биб.-библ. образование. - М., 1984. - Вып. 62. - С.125-142.
12. Скнар В.К. Дидактические основы профессионально-модульного обучения библиотечных кадров: Учеб. пос. - К., 1991. - 170 с.
13. Соціально-психологічні проблеми бібліотечної професіології, менеджменту і маркетингу послуг: Матеріали наук. чит. - К., 1996. - 42 с. / Наук. ред. - укл. А.С.Чачко.
14. Социодинамика и социокультура библиотечной профессии:

- Сб. науч. тр. - СПб., 1993. - 224 с. / Науч. ред. - сост. А.Н.Ванеев.
15. Столяров Ю.И. Библиотека: структурно-функциональный подход. - М.: Книга, 1981. - 235 с.
Бібліотекар у системі «бібліотека», с.135-155.
16. Столяров Ю.И. Структурирование библиотековедения как научной дисциплины и предмета преподавания // Книга: Исслед. и материалы. - Вып. 68. - С.135-159.
Бібл. персонал і бібл. професіологія, с.152-158.
17. Трофимова Р.А., Растов Ю.В., Жданова Т.А. Установки на библиотечную профессию: Опыт междисциплинарно-эмпирического исследования. - Новосибирск, 1990. - 28 с.
18. ЦНБ ім.В.І.Вернадського АН України: Бібліогр. покажчик за 1918-1993 рр. - К., 1993. - 295 с.
Бібл. професіологія, с.133-137.
Наукова організація праці, с.137-141.
19. Чачко А.С. Библиотекари как социально-профессиональная группа: Автореф. дисс... д.п.н. - М., 1991. - 30 с.
20. Чачко А.С. Бібліотекарі як складова української інтелігенції // Культура України: історія і сучасність. Матеріали Всеукр. наук. конф. - Х., 1996. - С.66-67.
21. Чачко А.С. Бібліотечна професіологія: професіологія бібліотечно-інформаційної діяльності: Навч. посібник. - К.: Аерленд, 1996. - 120 с.
22. Чачко А.С. Бібліотечна професіологія: професіологія бібліотечно-інформаційної діяльності: Навч.-метод. посібник для самопідготовки студентів, магістрів і викладачів. - К., 1997. - 100 с.
23. Чачко А.С. Бібліотечна професіологія: Тематичний план і програма курсу. - К., 1995. - 14 с.
24. Чачко А.С. Бібліотечна професіологія: Тематичний план, програма курсу та рекомендації до вивчення. - К., 1997. - 20 с.
25. Чачко А.С. Библиотечный специалист: особенности труда

- и профессионализации. - К., 1986. - 192 с.
 Кадры научных библиотек: 1979-1983 гг., с.117-191.
26. Чачко А.С. Информационное общество: культурно-психологические ориентиры будущих библиотекарей // Информ. об-во: культуролог. аспекты и проблемы. - Краснодар, 1997. - С.117-123.
27. Чачко А.С. Місія бібліотекаря у демократичному суспільстві // Бібліотека у демократичному суспільстві. - К., 1996. - С.6-8.
28. Чачко А.С. Научные чтения в Киеве // Науч. и техн. б-ки - 1996. - № 12. - С. 40-45.
29. Чачко А.С. Разработка библиотечной профессиологии: основные этапы, итоги и проблемы // Библиотечная профессиология: проблемы становления и развития. - СПб., 1991. - С. 3-17.
30. Чачко А.С. Розробка бібліотечної професіології як нової навчальної дисципліни на факультеті БІС КДІК в 1994-1995 н. р. // Бібліотека і суспільство: Тези наук. конф. - К., 1995. - С.74-75.

Олена Кашук, Лариса Якімова

Науково-дослідна робота студентів вузів культури (з досвіду роботи факультетів бібліотечного і документознавства та інформаційних систем КДІК)

Автори порушують актуальне питання сьогодення - розвиток наукової творчості студентської молоді, пропонуючи конкретні форми та методи його вирішення. Науково-дослідна робота (НДР) розпочинається на першому курсі, і це спонукає студентство до різноманітної творчості.

У статті висвітлюються діяльність проблемних груп та наукових гуртків, участь студентів у дослідженнях з тематики планових і господарчо-договірних науково-дослідних праць кафедр. Одержано позитивні результати наукової творчості: протягом трьох років підготовлено майже 150 дипломних робіт, 30 з них рекомендовано для впровадження та опублікування.

Творчі здібності майбутніх спеціалістів розвиваються шляхом впровадження активних форм навчання, які формують у студентів самостійну думку та творчу активність, відповідальність в оволодінні професійними знаннями.

Багато вузів культури вже набули значного досвіду в цьому напрямі, зокрема з використанням автоматизованих навчальних систем, що дають змогу вести діалог з ЕОМ.

Сучасна науково-дослідна робота студентів складається з: навчання юні елементам дослідницької діяльності, прищеплення їм навичок НДР; власне наукового дослідження (виконуються під керівництвом викладачів).

Керівництво НДР є обов'язковою складовою діяльності професорсько-викладацького складу вузів. У кожному з них працює Рада науково-дослідницької роботи молоді, очолювана, як правило, ректором. На факультетах існує чітка система організації НДР студентів.

Головне завдання рад НДР - сприяти їх активній участі у науково-дослідницькій та творчій роботі, розповсюджувати позитивний досвід такої діяльності, організовувати практичну допомогу бібліотекам, органам НТІ у вирішенні актуальних завдань силами студентів, проведення студентських наукових конференцій, виставок, конкурсів та ін.

Форми й методи залучення молоді до наукової творчості умовно розподіляються на НДР, що є скла-

довою частиною навчального процесу і проводиться в учбовий час згідно з планами й програмами та НДР, яка виконується у позаучбовий час. Навчальні програми всіх дисциплін, що викладаються на факультетах, мають елементи НДР у різних видах занять (спеціальні семінари з тематики курсових та дипломних робіт, контрольні домашні завдання, проблемне викладання лекційного матеріалу, ділові ігри, моделювання виробничих ситуацій на практичних заняттях, завдання науково-дослідницького характеру, які виконуються під час учбової та виробничої практики тощо).

Основним завданням учбової НДР є прищеплення студентам навичок мислити теоретичними категоріями, ознайомлення з реальними умовами праці у виробничих колективах, уміння застосовувати свої знання при вирішенні наукових та виробничих проблем.

НДР починається на першому курсі, зі спеціального курсу з основ організації та методики проведення наукових досліджень.

Цікавою формою дослідницької роботи є наукові семінари. Плани розробляються з огляду на те, щоб протягом семестру кожен студент мав можливість виспустити з доповіддю, повідомленням, що підсумовує конкретне дослідження. Такі семінари успішно працюють на всіх кафедрах факультетів бібліотечного та документознавства. Для молодших курсів однією з розповсюджених форм НДР у рамках навчального процесу є підготовка реферату, виконання індивідуального домашнього завдання з елементами наукового пошуку.

НДР у період учбової (ознайомчої) та виробничої